

George A. Akerlof
Robert J. Shiller

Złowić frajera

Ekonomia manipulacji
i oszustwa

Przekład
Zbigniew Matkowski

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne

Warszawa 2021

Dane o oryginale:

George A. Akerlof, Robert J. Shiller
Phishing for Phools
The Economics of Manipulation and Deception
Princeton University Press
41 William Street, Princeton, New Jersey 08540

Copyright © 2015 by Princeton University Press

All rights reserved.

Wszystkie prawa zastrzeżone. Publikacja wydana na prawach licencji.

Copyright © 2017, 2021 for the Polish translation by Polish Economic Society.

Wydawca
Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
ul. Nowy Świat 49, 00-042 Warszawa
tel.: (22) 551 54 01, fax: (22) 551 54 44, e-mail: zk@pte.pl
www.pte.pl, www.ksiazkiekonomiczne.pl

ISBN: 978-83-65269-31-7

Skład, korekta i łamanie
Magdalena Matkowska, Mariusz Próchniak

Projekt okładki
Mirosław Krzyszkowski

Projekt ilustracji wykorzystanej na okładce
© Edward Koren

Druk i oprawa
Sowa Sp. z o.o.

Wydanie II

Spis treści

Przedmowa do wydania polskiego	vii
Od tłumacza	xi
Przedmowa autorów	xix
Wprowadzenie: Nie dajmy się zmanipulować – równowaga phishingu	1
 Część I	
<i>Niezapłacone rachunki i krach finansowy</i>	15
1. Pokusa na każdym kroku	17
2. Drenaż reputacji i kryzys finansowy	27
 Część II	
<i>Różne oblicza phishingu</i>	47
3. Marketing potrafi wykorzystać nasze słabości	50
4. Samochody, domy i karty kredytowe	68
5. Phishing w polityce	82
6. Żywność i leki	97
7. Innowacje dobre i złe, a nawet okropne	113
8. Tytoń i alkohol	123
9. Bankructwo dla zysku	141
10. Obligacje śmieciowe	149
11. Ruch oporu i jego bohaterowie	162
 Część III	
<i>Zakończenie i posłowie</i>	177
Zakończenie: Nowa narracja i jej konsekwencje	179
Posłowie: Znaczenie równowagi phishingu	198
Podziękowania	211
Bibliografia	217
Indeks nazwisk	239
Indeks rzeczowy	245
Laureaci Nagrody im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii	260

Przedmowa do wydania polskiego

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne oddaje do rąk czytelników przekład książki dwóch laureatów najwyższej klasy nagrody w dziedzinie ekonomii, jaką jest Nagroda Banku Szwecji im. Alfreda Nobla. To kolejna książka opublikowana w ramach serii wydawniczej Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego „Nobliści z ekonomii”. W przypadku Roberta J. Shillera to już drugi w tej serii przekład dzieła tego noblisty. Wcześniej, w 2016 r. została opublikowana jego książka pt. „Finanse a dobrobyt społeczny”. Niniejszą książkę traktuję jako poszerzoną kontynuację analiz na temat nieprawidłowości we współczesnej gospodarce, ale z uwzględnieniem nie tylko świata finansów, lecz całej specyfiki wolnego rynku, jego istoty, mechanizmów i narzędzi oraz siły i słabości.

Autorzy tej książki od początku deklarują się jako zwolennicy wolnego rynku, ale zarazem dostrzegają jego słabości – słabości, które w neoklasycznej teorii ekonomii są, jeśli nie ignorowane, to z pewnością traktowane jako problem marginalny, problem o niewielkim znaczeniu. Konstatują, że *ekonomia przedstawia zwykle wolny rynek jako dobrze działający mechanizm, chociaż uznaje konieczność interwencji państwa zmierzającej do rozwiązania dwóch problemów: „efektów zewnętrznych” i „niesprawiedliwego” podziału dochodów, co można jednak uskutecznić przy minimalnym zakresie interwencji, poprzez odpowiednie ustawienie podatków i subsydiów.* I takie właśnie podejście jest w tej książce kwestionowane. Shiller i Akerlof, autorzy niniejszej książki, są innego zdania, wskazując na codzienne przejawy rozmaitych oszustw, przekrętów i manipulacji rynkowych, co określają jako *phishing*. Prezentują inne i szersze spojrzenie na społeczeństwo i gospodarkę, a przy tym – co istotne – nie polemizują z podręcznikami do ekonomii co do zalet wolnego rynku. Podkreślają jednak, że nie powinno się zanadto wychwalać systemu wolnorynkowego, bowiem *mechanizm rynkowy działa dobrze (tak jak to opisują podręczniki), jeżeli spełnione są wszystkie założenia warunkujące jego prawidłowe działanie. Każdy człowiek ma jednak jakąś słabostkę i nie o wszystkim jest dobrze poinformowany.* Dlatego też popełnia błędy i wpada w pułapki rynkowe, potwierdzając tym samym tezę, że rynek nie ma wrogów, ale ma wiele ofiar. Autorzy książki dowodzą tego m.in. na przykładzie oszustw finansowych, w tym bankowych i ubezpieczeniowych, samochodowych, lotniczych, deweloperskich, internetowych, farmaceutycznych, żywnościowych, wydawniczych, edukacyjnych, a nawet politycznych, w tym wyborczych.

Zdaniem autorów książki, skoro *ludzie są niedoskonalimi, to gospodarka wolnokonkurencyjna także nie może być perfekcyjną maszyną, która dostarcza nam dokładnie to, czego rzeczywiście potrzebujemy i pragniemy. Jest ona także matecznikiem nieustannego phishingu, z sieciami rozlegle zarzuconymi do połowu łatwowiernych frajerów*. Zatem autorzy książki nie poprzestają na dość częstej wśród ekonomistów ocenie, że nie wolno mieszać patologii ze standardową ekonomią. Uznają, że manipulacje rynkowe są nieodłączną cechą gospodarki wolnorynkowej, a nie przysłowiowymi „wypadkami przy pracy”, czy jednostkowymi patologiami. Dlatego też podkreślają, że *niewłaściwe jest – tak jak to ujmują podręczniki ekonomii kształtujące standardową wiedzę większości ekonomistów – przedstawianie jedynie zdrowego (tzn. efektywnego) funkcjonowania mechanizmów rynkowych i traktowanie patologii ekonomicznych jako zjawisk związanych jedynie z efektami zewnętrznymi i podziałem dochodów*. Uznają, że ekonomia jest znacznie bardziej złożona niż wynikałoby ze standardowych wyobrażeń.

Przedstawiając nieprawidłowości wolnego rynku, autorzy książki wskazują zarazem na konieczność działań umożliwiających ochronę ludzi przed oszustwami rynkowymi, przy czym walkę z nimi metaforycznie porównują z walką organizmu ludzkiego z chorobą nowotworową. Wskazują na niezbywalną i niezbędną rolę państwa w korygowaniu słabości rynkowych, przeciwstawiając się zarazem sprowadzaniu państwa jedynie do roli *stróża nocnego*. Zdaniem autorów książki *państwo musi zwalczać nieuczciwe praktyki handlowe, regulować funkcjonowanie różnych rynków i chronić konsumentów przed pazernością monopolu*. Powinno także chronić przed innymi negatywnymi zjawiskami, takimi jak erozja dóbr publicznych, bezrobocie, inflacja, dewastacja środowiska naturalnego, nierówności społeczne, w tym w sferze edukacji, ochrony zdrowia, dostępu do prawa itp. Fundamentalne znaczenie mają przy tym działania i regulacje na rzecz efektywnego okiełznania mechanizmu wolnorynkowego i podporządkowania go interesom całej gospodarki i interesom społecznym. Podobnie jak w książce Shillera pt. „Finanse a dobrobyt społeczny” i w tej publikacji autorzy wskazują, że wolny rynek trzeba nieustannie humanizować, uczłowieczać.

Książka pełna jest rozmaitych fascynujących, barwnych metafor i odniesień do rozmaitych dziedzin życia ludzkiego, wyżywienia, sportu, muzyki, transportu, medycyny, lobbingu, czyli dziedzin, z którymi wcześniej czy później styka się każdy człowiek. Przykłady te dotyczą przede wszystkim USA, ale zachowują uniwersalność, przystając także do innych krajów i rynków.

Lektura książki pomaga w zachowaniu równowagi ocen i obiektywizacji spojrzenia na wolny rynek. A o to, zwłaszcza wobec złożoności gospodarki

i postaw ludzkich, wcale niełatwo. Autorzy wskazują z jednej strony na piękno wolnego rynku, jako systemu, *który potrafi zapewnić wysoki poziom życia*, ale z drugiej strony, ukazują jego brzydotę i nieodłączny dla tego systemu *phishing*, w tym skłonność do prowadzenia interesów z pogranicza prawa lub wręcz wbrew jego intencjom. Wiąże się to m.in. z funkcjonowaniem potężnej maszyny lobbingowej, zdolnej do wpływania na kształt nie tylko gospodarki, ale i polityki, demokracji oraz legislacji. Wystarczy tu wskazać, że w USA na jednego kongresmena przypada 20 lobbystów. Potężne grupy interesów w każdym momencie podejmują działania, aby wyeliminować nawet najmniejsze zagrożenia dla własnych korzyści, bez względu na następstwa społeczne, polityczne, makroekonomiczne i inne.

Zdaniem autorów książki przeciwdziałanie *phishingowi* to zadanie, które nigdy się nie kończy. Choć przeważnie nie skutkuje całkowitym fiaskiem, to zarazem często nie kończy się pełnym sukcesem. Ale – zdaniem autorów książki – tylko przeciwdziałając *phishingowi* można budować lepszy i bardziej harmonijny świat. Autorzy książki są przekonani o konieczności takiego przeciwdziałania i przekonująco dowodzą swoich racji, podpowiadając, w jaki sposób w warunkach demokracji można pogodzić wolny rynek z podstawowymi wartościami ludzkimi i etyką.

Książkę cechuje przystępna narracja i obfitość barwnych metafor, poruszających opisów przypadków z codziennego życia, zasmucających i bulwersujących przykładów oszustw rynkowych. Zarazem lektura książki dostarcza sporej dawki wiedzy i o współczesnej gospodarce, i o ekonomii. Książkę tę powinien przeczytać każdy, kto nie chce wpadać w zastawiane przez wolny rynek pułapki, każdy, kto nie chce być owym tytułowym frajerem złowionym w rynkowe sieci. Powinni się nią zainteresować zwłaszcza parlamentarzyści i kreatorzy polityki społeczno-gospodarczej na szczeblach centralnych i innych. Jest to użyteczna lektura zarówno dla praktyków, jak i badaczy wolnego rynku, dla naukowców, w tym ekonomistów, prawników, socjologów, historyków gospodarczych i in. I co najważniejsze, jest to książka wielce użyteczna dla zwykłych zjadaczy chleba, zmagających się na co dzień z rynkowymi pokusami i pułapkami.

Dlatego też polecam tę książkę uwadze czytelników z przekonaniem, że jest ona bardzo pouczająca i otwiera oczy na złożoną i trudną, ale zarazem towarzyszącą nam w życiu codziennym, problematykę wolnego rynku. Choć podawane w książce przykłady oszustw rynkowych dotyczą głównie USA, to ze względu na ich uniwersalność, rekomendując tę książkę, wyrażam nadzieję, że doczeka się ona swojej mutacji odnoszącej się wprost do sytuacji w Polsce i znajdzie się specjalista,

który podejmie się zadania przygotowania takiej, uwzględniającej polską specyfikę, publikacji.

Książka ta – jak i inne książki z serii wydawniczej PTE „Nobliści z ekonomii” – powinna zainteresować wszystkich, którym na sercu leży dobrostan kraju i dobrobyt jego obywateli. Polecam lekturę tej książki z tym większym przekonaniem, że została ona po mistrzowsku przetłumaczona przez dr. Zbigniewa Matkowskiego, co zapewnia komfort lektury.

Elżbieta Mączyńska
Prezes Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego

Od tłumacza

Jest to już szósta książka przetłumaczona przeze mnie w ramach serii wydawniczej Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego „Nobliści w ekonomii”, której celem jest przybliżenie polskiemu czytelnikowi dorobku naukowego laureatów Nagrody im. Alfreda Nobla z ekonomii, przyznawanej corocznie przez Bank Szwecji. Tym razem jest to książka *Phishing for Phools. The Economics of Manipulation and Deception*, napisana przez dwóch ekonomistów amerykańskich, George’a Akerlofa i Roberta Shillera, którzy to zaszczytne wyróżnienie naukowe otrzymali odpowiednio w 2001 r. i 2013 r. Tytuł polskiego przekładu – uzgodniony z wydawcą i z autorami – brzmi: *Złowić frajera. Ekonomia manipulacji i oszustwa*.

Pomimo pewnych różnic w specjalizacji naukowej autorzy ci od dawna ze sobą współpracują, bo łączą ich wspólne zainteresowania oraz przywiązanie do konwencji badawczej charakterystycznej dla ekonomii behawioralnej, uprawianej z pozycji typowych dla współczesnego keynesizmu. Na rynku polskim ukazał się już dawniej przekład innej wspólnej książki tych autorów, zatytułowanej *Zwierzęce instynkty* (Studio Emka, 2010), oraz mój własny przekład książki R.J. Shillera *Finanse a dobrobyt społeczny* (Wyd. PTE, 2016).

Książka ta, powstała na kanwie wykładów i seminariów prowadzonych przez obydwu autorów, zawiera bogatą dokumentację ilustrującą szerokie występowanie w gospodarce amerykańskiej zjawiska zwanego przez autorów „phishingiem”, o znaczeniu bliskim pojęciu manipulacji rynkowej i oszustwa, oraz próbę objaśnienia jego mechanizmów i skutków dla życia gospodarczego, społecznego i politycznego. Autorzy zwracają uwagę, że zjawisko to – pomimo swojej powszechności i dużego znaczenia – jest całkowicie pomijane lub traktowane zdawkowo w większości podręczników ekonomii. Do wyjaśnienia natury tego zjawiska i jego mechanizmów autorzy wprzegają aparaturę pojęciową ekonomii behawioralnej i psychologii społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem opowieści przekazywanych sobie przez ludzi oraz narracji wszczepianej ludziom przez marketerów, specjalistów od reklamy i różnych propagandystów (tzw. „storytelling”).

Termin „phishing” został zapożyczony z języka internetowego. W żargonie używanym przez internautów oznacza on wyłudzenie danych osobowych lub informacji finansowych dotyczących innego użytkownika komputera w celu ich wykorzystania do sfingowanych płatności bądź inny rodzaj oszustwa internetowego. W tej książce termin ten używany jest jednak w innym znaczeniu, choć także zahaczającym o manipulację lub oszustwo. Tutaj chodzi bowiem o nakłanianie ludzi do podejmowania decyzji niezgodnych z ich własnym interesem, lecz

korzystnych dla manipulanta lub jego mocodawców. Manipulacja ta wspierana jest całym arsenalem metod i środków marketingu, a przede wszystkim intensywną reklamą i propagandą, z wykorzystaniem ludzkich słabości, łatwowierności i niepełnej wiedzy. Autorzy opisują liczne przykłady tego zjawiska w różnych dziedzinach – przede wszystkim na rynku dóbr i usług konsumpcyjnych, na rynkach inwestycyjnych i finansowych, a nawet w sferze polityki, podkreślając jego negatywny wpływ na nasze życie, dobrobyt i rozwój gospodarczy.

W szczególności, decyzje konsumentów dotyczące wyboru nabywanych dóbr i usług, podejmowane przy silnym oddziaływaniu reklamy i perswazji stosowanej przez sprytnych sprzedawców, nie odzwierciedlają rzeczywistych potrzeb nabywców. Ludzie kupują niekoniecznie to, czego rzeczywiście potrzebują i co jest dla nich dobre, lecz to, do czego zachęcają ich producenci i sprzedawcy, kierujący się motywem zysku. Często są to rzeczy niezbyt potrzebne, a nawet niebezpieczne lub szkodliwe, za które nabywcy niekiedy słono przepłacają. Podobnie niektóre decyzje inwestycyjne, podejmowane na rynku finansowym przez niedoświadczonych graczy, są rażąco nietrafne i prowadzą do dużych strat, a niekiedy wywołują groźne bańki spekulacyjne, których pęknięcie kończy się kryzysem finansowym i recesją gospodarczą, jak to było w pamiętnym roku 2008. Ogólnie biorąc, przyjmowane w teorii ekonomii założenie o racjonalności jednostek gospodarczych, a zwłaszcza konsumentów, jest dużym uproszczeniem.

Autorzy pokazują, że istnieje zasadnicza różnica pomiędzy rzeczywistymi potrzebami ludzi a gustami kształtowanymi przez reklamę. W tych warunkach sam mechanizm rynkowy („niewidzialna ręka”) nie zapewnia maksymalizacji dobrobytu indywidualnego i społecznego. System wolnorynkowy, napędzany motywem zysku, dostarcza nam dzisiaj ogromną ilość rozmaitych towarów, ale przy obecności intensywnego phishingu nie zapewnia zdrowego rozwoju gospodarki i maksymalizacji dobrobytu. Aby złagodzić zakłócenia i straty powodowane przez to zjawisko, konieczna jest kontrola i regulacja rynku oraz skuteczna ochrona interesów konsumentów i praw obywateli. Wiele zależy również od edukacji ekonomicznej i finansowej społeczeństwa, solidarności ludzkiej i zdolności do samoobrony przed zachłannością biznesu nastawionego wyłącznie na zysk. Takie jest główne przesłanie tej książki.

Zasługą autorów jest pokazanie powszechności i nieuchronności phishingu występującego w gospodarce rynkowej oraz konieczności kontroli i regulacji rynku sprawowanej przez właściwe organy państwa w celu ograniczenia zasięgu i natężenia tego zjawiska i łagodzenia jego negatywnych skutków. Autorzy skupili uwagę głównie na prezentacji przykładów phishingu występującego na różnych rynkach i w różnych dziedzinach życia społecznego, nie wyłączając polityki. Szczegółowe

opisy tych przykładów, uzupełnione detaliczną dokumentacją podawaną w przypisach, są miejscami dość nużące – zwłaszcza dla czytelnika polskiego – tym bardziej, że dotyczą one prawie wyłącznie gospodarki Stanów Zjednoczonych i społeczeństwa amerykańskiego. Natomiast ogólne wnioski płynące z tych opisów, które mogłyby wzbogacić teorię ekonomii i usprawnić politykę społeczno-gospodarczą, zwłaszcza w zakresie stabilizacji koniunktury oraz nadzoru i regulacji rynków, są dozowane dość oszczędnie; w większości wnioski te zostały przesunięte do końcowej części książki, ale i tam jest ich niewiele. Bardziej zaawansowani czytelnicy, dysponujący szerszą wiedzą ekonomiczną, mogą poczuć się zawiedzeni faktem, że w książce poruszającej tak ważny temat i napisanej przez dwóch wybitnych ekonomistów poświęcono stosunkowo mało miejsca na teoretyczne uogólnienie opisywanych zjawisk. Miejmy jednak nadzieję, że książka ta, pokazująca ogromne znaczenie opisywanego zjawiska we współczesnej gospodarce i w życiu społecznym, będzie impulsem do dalszych badań oraz rozwoju teorii wyjaśniającej to zjawisko i jego implikacje mikro- i makroekonomiczne.

Autorzy książki słusznie krytykują współczesną neoliberalną ekonomię za jej apoteozę nieskrępowanej wolności gospodarczej i bezwzględnej pogoni za zyskiem, za przemilczanie rozlicznych wad i ograniczeń wolnego rynku oraz żądanie ograniczenia aktywnej roli państwa w gospodarce. Nie ulega wątpliwości, iż ograniczenie skali i natężenia manipulacji i oszustw rynkowych oraz złagodzenie ich negatywnych skutków społecznych i gospodarczych wymaga wzmocnienia, a nie osłabiania roli państwa w gospodarce, zwłaszcza w zakresie kontroli rynku i konkurencji oraz ochrony konsumenta. Można zgodzić się z poglądem autorów, że standardowa (podręcznikowa) ekonomia przemilcza lub lekceważy opisywany problem. Ale nie oznacza to bynajmniej – jak sugerują autorzy – że większość współczesnych podręczników ekonomii dostrzega jedynie dwie słabości systemu rynkowego opartego na własności prywatnej: problem tzw. efektów zewnętrznych i problem rażących nierówności dochodowych. Owszem, taki zarzut można postawić niektórym podręcznikom pisanim z pozycji przesadnie liberalnej ekonomii. Jednak większość najbardziej popularnych uniwersyteckich podręczników ekonomii używanych w krajach europejskich (w tym w Polsce) podaje znacznie szerszą listę niedoskonałości mechanizmu wolnego rynku, które uzasadniają aktywną obecność państwa w gospodarce (koncentracja produkcji i monopolizacja, dobra publiczne i wspólne zasoby, wahania koniunktury, bezrobocie i inflacja, ochrona przedsiębiorczości krajowej itp.), nie mówiąc już o roli państwa w takich dziedzinach jak nauka i edukacja, ochrona zdrowia i środowiska naturalnego, opieka społeczna, obrona narodowa i bezpieczeństwo publiczne. Większość podręczników ekonomii używanych w Polsce i w innych krajach europejskich zawiera

odrębne rozdziały lub części poświęcone omówieniu roli i funkcji państwa w gospodarce. Nie brakuje też książek opisujących różne modele „gospodarki mieszanej” (prywatno-publicznej), silnie regulowanej i częściowo planowanej, w tym różne koncepcje „państwa dobrobytu” i „społecznej gospodarki rynkowej”. Wiedza o współczesnej gospodarce przekazywana studentom ekonomii w Europie jest na ogół dosyć szeroka i dość realistyczna, choć nie brakuje w niej także rozmaitych uproszczeń, a czasem nawet pewnych akcentów ideologicznych. Pod tym względem bardzo krytyczne uwagi autorów o „standardowej” czy „podręcznikowej” ekonomii wydają się trochę przesadzone i adresowane raczej do amerykańskich uczelni.

Można mieć nadzieję, że większość czytelników podzieli krytyczne opinie autorów o całkowicie wolnym i niekontrolowanym rynku. Książkę tę można odczytać jako formę protestu autorów przeciwko różnym przejawom wyzysku, grabieży i oszustwa, których nie brakuje we współczesnej gospodarce rynkowej. Ich źródłem jest nieustanna pogoń za zyskiem i niepohamowana żądza bogactwa, będąca siłą napędową systemu kapitalistycznego, ale zarazem źródłem licznych jego problemów. Społeczeństwo musi się bronić przed wynaturzeniami tego systemu. Można się zgodzić z tezą autorów, że pod względem efektywności gospodarowania nie ma lepszego systemu gospodarczego na świecie. Chodzi jednak o to, aby system ten kreował powszechny dobrobyt i był przyjazny dla większości ludzi.

Powyższe refleksje na marginesie lektury tej książki przekazałem również jej autorom w nadziei, że przynajmniej niektóre z tych uwag zostaną uwzględnione w ewentualnych nowych wydaniach tej poczytnej i głośniejszej książki.

Tłumaczenie tej książki nie było rzeczą łatwą nie tylko ze względu na trudności w tłumaczeniu różnych wyrażen związanych ze słowem „phishing”, lecz także z uwagi na obecność wielu specjalistycznych terminów z różnych dziedzin, ogromną ilość idiomów oraz przerażającą wprost ilość imion własnych z nazwami i akronimami rozmaitych instytucji istniejących w Stanach Zjednoczonych. Osobnym problemem była ogromna liczba i objętość przypisów, które w wydaniu angielskim były zamieszczone na końcu książki, a w wydaniu polskim miały być włączone do tekstu, tzn. podawane na odpowiednich stronach. Zmniejszenie liczby i objętości przypisów (głównie poprzez redukcję zapisu bibliograficznego cytowanych pozycji literatury) wymagało dodatkowo olbrzymiej pracy redakcyjnej, podobnie jak sporządzenie obszernego indeksu rzeczowego oraz pełnego indeksu nazwisk. W rezultacie praca nad tym tłumaczeniem trwała ponad rok, choć była wykonywana z pewnymi przerwami w związku z moimi innymi obowiązkami i zajęciami.

Najważniejszym problemem językowym było nieprzetłumaczalne słowo „phishing”, użyte w tytule książki i powtarzane setki razy w tekście, oraz różne jego

pochodne formy. W ujęciu stosowanym przez autorów jest to pojęcie ogromnie pojemne (i *nota bene* nigdzie dokładnie nie zdefiniowane). Słowo *phishing* oraz wyrażenia pochodne były często zastępowane różnymi polskimi określeniami wyrażającymi mniej więcej tę samą treść¹. Jednak w wielu miejscach słowo to zostało pozostawione w oryginalnym brzmieniu, gdyż wydaje się, że intencją autorów było także wprowadzenie tego terminu do języka ekonomicznego lub marketingowego w znaczeniu zaproponowanym w tej książce. W przekładzie polskim stosujemy niekiedy dodatkowe przymiotniki uściślające zakres tego pojęcia w danym kontekście: phishing rynkowy, finansowy, czy polityczny (wyborczy). Uzupełniają one podane przez autorów rozróżnienie dwóch rodzajów phishingu, wyodrębnionych ze względu na przyczynę lub sposób oddziaływania: phishing informacyjny i psychologiczny.

Pomimo zabawnie zmienionej pisowni (*ph* zamiast *f*), termin „phishing” etymologicznie nawiązuje oczywiście do słowa *fishing*, oznaczającego łowienie ryb (wędkarstwo), choć jego znaczenie jest tutaj inne. Sugerowana przez autorów analogia między phishingiem a wędkowaniem jest wątpliwa, gdyż drapieżna reklama i agresywny marketing nastawiony na maksymalny zysk w niczym nie przypomina takich niewinnych zajęć jak wędkarstwo, uprawiane najczęściej dla sportu i relaksu. Różnicę tę uwydatniają również wartościujące określenia używane wymiennie: „manipulacje”, „kombinacje”, „sztuczki”, „oszustwa” itp.

Pojęcie *phishing equilibrium* będzie tłumaczone jako „równowaga phishingu”. Pojęcie to oznacza równowagę rynku przy obecności zjawiska phishingu. W odróżnieniu od równowagi wolnokonkurencyjnej w ujęciu klasycznym (przy doskonałej konkurencji, braku efektów zewnętrznych i pełnej przejrzystości informacyjnej rynku) tego typu równowaga nie zapewnia maksymalizacji dobrobytu konsumentów.

Słowo *phish* używane jest w książce w trzech znaczeniach: a) „rybka” (ofiara phishingu), b) przynęta („wabik”), c) przedmiot oferowany na sprzedaż. W tłumaczeniu starałem się rozróżniać te znaczenia. Słowo *phisher* oznacza zawsze „rybaka” (manipulanta) – najczęściej producenta, sprzedawcę lub marketera oferującego określony produkt. Szczegółowe uwagi na temat sposobu tłumaczenia tych i niektórych innych trudniejszych terminów podane są w przypisach tłumacza.

Pomimo rozległości tematycznej opisywanych przykładów i wielodyscyplinarnego podejścia do ich naświetlania, tłumaczenie różnych specjalistycznych termi-

---

¹ Długą listę tych określeń zawiera specyfikacja podana w indeksie rzeczowym w hasłach „Manipulacja i oszustwa”, „Phishing” i „Żargon phishingowy”, choć nie jest to bynajmniej lista kompletna. Jeśli chodzi o pierwszą część tytułu książki, to rozważane były różne opcje, ale bez użycia obcego słowa „phishing”.

nów nie sprawiało tym razem większych kłopotów. Bardzo przydatne w tym względzie były moje doświadczenia zdobyte we wcześniejszym tłumaczeniu książki R. Shillera *Finanse a dobrobyt społeczny*. Przy rozszyfrowywaniu znaczenia niektórych akronimów oraz przy sprawdzaniu relacjonowanych faktów i znaczenia powoływanych instytucji bardzo pomocne były, jak zawsze, informacje dostępne w Internecie oraz w różnych wydawnictwach encyklopedycznych. Niektóre terminy z zakresu marketingu, finansów i psychologii konsultowałem ze specjalistami z tych dyscyplin, a w tłumaczeniu terminów medycznych pomagała mi jak zawsze moja żona.

Jak już wspomniałem, szczególnym problemem techniczno-redakcyjnym była konieczność wydatnego zredukowania liczby i objętości przypisów. Oryginał książki zawierał 571 przypisów umieszczonych w aneksie na końcu książki, które zajmowały łącznie 51 stron. Wiele z nich zawierało mało istotne szczegółowe informacje oraz odwołania do cytowanych pozycji literatury z pełnym opisem bibliograficznym (dublującym informację podaną w bibliografii). W przekładzie polskim, w związku z konwencją wydawniczą przyjętą w tej serii, wszystkie przypisy trzeba było umieścić na odpowiednich stronach książki, a nie na jej końcu. Przy tej liczbie i objętości przypisów było to technicznie niemożliwe, zwłaszcza że doszły jeszcze dodatkowe przypisy dopisane przez tłumacza (w liczbie 45). W celu rozwiązania tego problemu skrócono wydatnie zapis bibliograficzny powoływanych publikacji (pełny opis wszystkich cytowanych pozycji literatury zawiera podana na końcu bibliografia). Ponadto wiele odwołań do literatury przeniesiono w skróconym zapisie do tekstu. W ten sposób liczba przypisów została zmniejszona mniej więcej o połowę, a ich objętość także wydatnie zmalała, i to bez jakiegokolwiek straty zawartości informacyjnej. Ten bardzo pracochłonny, lecz konieczny zabieg redakcyjny z pewnością ułatwi lekturę i pozwoli zaoszczędzić sporo czasu potrzebnego na przeczytanie książki, gdyż dzięki temu jej objętość trochę się zmniejszyła.

Polskie wydanie książki zostało opatrzone dodatkowo dość licznymi przypisami tłumacza. Krótkie przypisy umieszczone w nawiasach w tekście pełnią funkcję dopowiedzeń, przypomnień i uściśleń, ułatwiających zrozumienie treści wywodów. Dłuższe przypisy zapisane w formie notek zawierają objaśnienia trudniejszych terminów i sposobu ich tłumaczenia oraz dodatkowe informacje dotyczące omawianych zdarzeń bądź przywoływanych osób i instytucji, a także konieczne sprostowania pewnych ewidentnych błędów rzeczowych, które zdarzają się niestety w większości książek, najczęściej z powodu jakiegoś niedopatrzenia redakcyjnego lub chochlika drukarskiego. (Na przykład, podana na początku rozdziału 7 liczba „dorosłych par na świecie” to z całą pewnością około 2,5 miliarda, a nie 25

kwintylionów, jak czytamy w oryginale książki; kwintylion – w rozumieniu przyjętym w USA – to liczba 1 z osiemnastoma zerami, a nie z dziewięcioma).

Zamieszczona na końcu książki bibliografia, obejmująca wszystkie pozycje literatury cytowane w tekście, została uporządkowana zgodnie z polskimi normami bibliograficznymi oraz uzupełniona informacjami o dostępności polskich przekładów wielu cytowanych książek. Indeks rzeczowy został opracowany całkowicie od nowa i znacznie rozbudowany w porównaniu z oryginałem angielskim; sporządzony został także odrębny i kompletny indeks nazwisk. Całość zamyka wykaz laureatów Nagrody im. Alfreda Nobla z ekonomii. Pragnę zaznaczyć, że większość wymienionych wyżej prac redakcyjnych została wykonana zupełnie dobrowolnie, poza umownym zakresem obowiązków tłumacza. Mam nadzieję, że te uzupełniające prace redakcyjne wpłyną korzystnie na czytelność książki i ułatwią wykorzystanie zawartych w niej informacji.

Pragnę podziękować Autorom, Profesorom G.A. Akerlofowi i R.J. Shillerowi, za cenne uwagi i wyjaśnienia dotyczące podstawowej terminologii używanej w książce oraz sugestie dotyczące jej tytułu. Trzykrotna wymiana między nami dość obfitej korespondencji w tej sprawie przebiegła nadzwyczaj sprawnie i była bardzo pomocna. Cieszy mnie, że obaj Autorzy wykazali duże zainteresowanie polskim wydaniem książki i odnieśli się z uznaniem do mojej troski o dobrą jakość przekładu.

Pani Profesor Elżbiecie Mączyńskiej dziękuję za powierzenie mi tej pracy w imieniu PTE oraz zaakceptowanie moich propozycji w sprawie polskiego tytułu książki i sposobu tłumaczenia podstawowych terminów. Profesorowi Ryszardowi Rapackiemu dziękuję za bardzo ciekawe alternatywne sugestie dotyczące tytułu książki.

Dziękuję również wszystkim osobom, które pomogły mi znaleźć właściwe polskie odpowiedniki niektórych specjalistycznych terminów z dziedziny finansów, marketingu, psychologii i socjologii. Pani Annie Wielickiej-Regulskiej dziękuję za polecenie ciekawej książki D. Kahnemana *Pułapki myślenia* jako dobrego przewodnika do terminologii używanej w ekonomii behawioralnej. Dziękuję także osobom, które na moją prośbę uczestniczyły w techniczno-redakcyjnym przygotowaniu polskiej edycji książki (często bez odrębnego wynagrodzenia); były to jak zwykle następujące osoby: Aleksandra Bardadyn, Magdalena Matkowska, Michał Plewczyński oraz Mariusz Próchniak.

Jak już wspominałem, praca nad tłumaczeniem tej książki zajęła mi prawie rok. Była to praca żmudna i dosyć nużąca – zarówno w trakcie samego tłumaczenia, jak i zwłaszcza na końcu, przy poprawianiu rękopisu i maszynopisu oraz sporządzaniu indeksów. Najbliższe osoby przebywające wtedy w moim towarzystwie wykazały

wyjatkową wyrozumiałość, tolerancję i cierpliwość, a nawet pomagały mi w różny sposób w pracy. Dotyczy to przede wszystkim mojej żony Lucyny, która ponadto pomogła mi zrozumieć wiele terminów medycznych i psychologicznych występujących w tej książce, ale także naszej córki Joanny oraz wnuczek Julii i Clary, z którymi przebywałem dość długo podczas pracy nad tym przekładem w różnych pięknych miejscach naszego kraju i kontynentu. Jestem im za to naprawdę ogromnie wdzięczny.

Oczywiście, odpowiedzialność za wszelkie niedociągnięcia i usterki przekładu biorę wyłącznie na siebie.

Zbigniew Matkowski